

چرا عید فطر در ایران و عربستان هم‌زمان نیست؟

بسیاری از مردم کشورمان به تجربه دریافته‌اند که تقویم هجری قمری تقویم دقیقی نیست و هر سال بخصوص در ماه‌های رمضان، شوال و ذی‌الحجه که موعد بزرگ‌ترین اعیاد مسلمانان است، منتظر اعمال تغییرات در تقویم هستند. واقعیت این است که چنین تغییراتی در ذات تقویم هجری قمری نهفته است و منحصر به ماه‌های رمضان، شوال و ذی‌الحجه نیست؛ اما از آن مهم‌تر این که چنین تغییراتی در تقویم قمری دیگر کشورهای اسلامی نیز اتفاق می‌افتد، اما متأسفانه اخبار آن در رسانه‌های داخلی منتشر نمی‌شود و مردم از آن مطلع نمی‌شوند.

صد البته که مشکلات تقویم هجری قمری ارتباطی به دانش نجوم ندارد. دانش نجوم می‌تواند به راحتی موقعیت ماه و خورشید و هر جرم سماوی دیگر را در هر زمان و مکانی مشخص کند. منجمان سال‌هاست که مشخصات حرکت ماه را تعیین کرده‌اند و حتی می‌دانند که این همسایه زمین هر سال بین ۲ تا ۳ سانتی‌متر از سیاره مادی دورتر می‌شود. آن‌ها می‌توانند موقعیت ماه، زمان دقیق خورشیدگرفتگی و ماه‌گرفتگی و اختفاها و مقارنه‌ها را تا چندین سال دیگر محاسبه کنند و همه این‌ها را به کمک قوانین فیزیک و محاسبات دقیق انجام می‌دهند. اما معیارهای تقویم هجری قمری توسط فقیه و نه منجم تعیین می‌شود و از این‌رو مراجعه به منجمان برای اثبات آغاز ماه قمری مانند این است که برای دانستن حلال گوشت یا حرام گوشت بودن یک جانور به دام‌پزشک یا زیست‌شناس مراجعه کنید! هیچ کس شکی ندارد که علم دام‌پزشک یا زیست‌شناس در مورد آن جانور بسیار بیش‌تر از فقیه است، اما حلال گوشت بودن یا حرام گوشت بودن یک جانور در قلمرو دانش زیست‌شناسی نیست و در فقه مطرح می‌شود.

فقیه، معیارهای اثبات آغاز ماه قمری را از «کتاب خدا، سنت، عقل و اجماع» استنباط می‌کند. اما نظرات فقها هم در این موضوع مانند دیگر مباحث فقهی می‌تواند متفاوت باشد و این، نخستین عامل اختلاف در آغاز ماه قمری بین کشورها و شهرهای مختلف است.

عامل دوم اختلاف، معیار محلی تقویم قمری است. در فقه شیعه، معیار اصلی آغاز ماه‌های تقویم قمری این است که هلال ماه نو با چشم دیده شود. این معیار وابسته به موقعیت جغرافیایی ناظر است و باعث می‌شود که تقویم هجری قمری جهان‌شمول نباشد. برای رفع مشکلات این

تقویم، مسایل مانند «هم‌افق بودن شهرها» یا «بلاد دارای شب مشترک» مطرح شده ولی نتوانسته اختلاف طبیعی ۱ روزه بین نواحی و کشورهای مختلف را برطرف کند.

اما عامل سوم اختلاف در آغاز ماه قمری که در برخی کشورهای همسایه به وفور اتفاق می‌افتد، استناد به شهادت دو مرد عادل مبنی بر رویت هلال است. تجربه کارشناسان رویت هلال نشان می‌دهد که تعداد قابل توجهی از مردم پدیده‌هایی مانند رد هواپیما یا ابر نازک را با هلال جوان ماه اشتباه گرفته و گزارش می‌دهند. علاوه بر آن، تحقیقات نشان داده ۱۵ درصد افرادی که برای استهلال اقدام می‌کنند دچار توهم رویت می‌شوند؛ یعنی ذهن آنها تصور می‌کند هلال را می‌بیند درحالی‌که هلالی وجود ندارد. این بدان معنی است که اگر ۱۰۰ نفر برای استهلال اقدام کنند، به‌طور متوسط ۱۵ نفر آنها دچار توهم رویت می‌شوند. توهم ذهن هم ربطی به عادل بودن یا عادل نبودن رصدگر ندارد و اتفاقی است که حتی برای منجمان باتجربه و رکوردداران رویت هلال نیز اتفاق می‌افتد، اما رصدگران باتجربه روش‌هایی را به کار می‌بندند تا متوجه شوند آنچه می‌بینند، توهم رصدی است یا نه.

یک مثال

تصور کنید هزار نفر برای استهلال در سراسر کشور اقدام کرده‌اند. برخی رصدگران به‌خاطر هوای نامناسب نتوانسته‌اند هلال را ببینند و برخی دیگر که در شرایط مناسب رصدی قرار داشته‌اند، هلال را ندیده‌اند. در میان این رصدگران منجمانی هم بوده‌اند که با استفاده از کامپیوتر، تلسکوپ یا دوربین دوچشمی را دقیقاً به سوی ماه نشانه رفته‌اند و نتوانسته‌اند هلال ماه نو را ببینند. عده‌ای از مردم عادل هم گزارش داده‌اند که هلال را با چشم دیده‌اند و حاضرند شهادت بدهند.

از نظر آماری باید بیش از ۱۵ درصد کا افراد استهلال‌کننده یعنی ۱۵۰ نفر رویت هلال را گزارش دهند تا بتوان شائبه توهم رویت هلال را برطرف کرد. از سوی دیگر، منجمان متخصص با ابزارهای دقیق هلال را ندیده‌اند و عقل حکم می‌کند که به گزارش افراد غیرمنجم هرچند عادل مبنی بر مشاهده هلال استناد نشود.

اما در کشورهایی مانند عربستان، عکس این اتفاقات رخ می‌دهد و به صرف شهادت ۲ فرد در دادگاه، آغاز ماه قمری اثبات می‌شود.

در کشور عربستان، ملاک آغاز ماه قمری ترکیبی از محاسبات نجومی و رویت هلال است. در اغلب ماه‌ها به تقویم ام‌القری و در ماه‌های مهم‌تر رمضان، شوال و ذی‌الحجه به گزارش‌های رویت هلال استناد می‌شود. در تقویم ام‌القری، ملاک آغاز ماه قمری این است که اولاً از مقارنه ماه و خورشید گذشته باشد (آغاز دوره هلالی جدید) و دوماً، در افق شهر مکه، ماه بعد از خورشید غروب کند.

همان‌طور که می‌بینید، ملاک تقویم ام‌القری رویت هلال نیست و به همین دلیل در بسیاری از موارد، تقویم ام‌القری یک روز زودتر از کشورهای منطقه آغاز می‌شود. (هرچند کشورهای حاشیه خلیج فارس و برخی از کشورهای خاورمیانه در آغاز ماه قمری تابع عربستان هستند)

ما در ماه‌های رمضان، شوال و ذی‌الحجه کافی است دو نفر نزد قاضی شهادت دهند که هلال ماه را رویت کرده‌اند تا آغاز ماه در عربستان سعودی اعلام شود. متأسفانه کم نبوده مواردی که به استناد دو گزارش اشتباه، ماه قمری در روز اشتباهی شروع شده باشد. سالیان مدیدی است که منجمان کشور عربستان به این موضوع اعتراض می‌کنند و بازتاب آن به محافل دانشگاهی محدود مانده است.

خوشبختانه در کشور ما خطاهایی از این دست اتفاق نمی‌افتد، چراکه کارشناسان مرکز تقویم موسسه ژئوفیزیک دانشگاه تهران پیش‌بینی‌های دقیقی برای رویت‌پذیری هلال در پهنه ایران انجام می‌دهند و علاوه بر آن، در شامگاه روز بیست‌ونهم هر ماه قمری، کارشناسان رویت هلال در دفتر استهلال مقام معظم رهبری مستقر می‌شوند و گزارش‌های دریافتی را بررسی می‌کنند. اما پیش‌بینی‌پذیر نبودن در ذات تقویم قمری نهفته و علی‌رغم تلاش کارشناسان مرکز تقویم، آغاز ماه‌های قمری ممکن است تغییر کند.